

Dalmatinske ustanove za unapređenje trgovine u prvoj polovini devetnaestog stoljeća

Nije potrebno posebno naglašavati koliku je ulogu odigrala pomorska trgovina u životu srednjovjekovnih dalmatinskih komunā. Dovoljno je napomenuti da su one, upravo zahvaljujući takvoj privrednoj aktivnosti, tada doživjele kompletni društveni procvat. No, mletačka je vlast, osim u Dubrovniku, prouzrokovala ekonomsku dekadenciju tih gradova.

Propašću Republike na lagunama i unošenjem naprednih ideja francuske revolucije stvaraju se novi društveno-ekonomski odnosi, a time i preduvjeti za mogućnost renesanse dalmatinske pomorske i kopnene trgovine početkom XIX stoljeća. Novi val merkantilizma zahvatio je čitavu pokrajinu, pa se stoga nametala potreba da se trgovačke relacije što bolje organiziraju kako bi se izbjegla nekadašnja stihija u toj djelatnosti. U tu svrhu organizirane su komisije za trgovinu i trgovačke (obrtničke) komore u fiksirano vrijeme, čiji se zadatak sastojao u tome da reguliraju i organiziraju internu i vanjsku trgovinu pokrajine.

Stoga ću ovdje pratiti kako su bile osnivane takve trgovačke komisije i komore, prve valjda, na određeno, a druge na neodređeno vrijeme. Budući da nije sačuvana cjelokupna arhivska građa tih ustanova, ograničit ću se na registriranje njihova osnivanja bez analize njihovā djelovanja.

I

Već je Austrija, za svoje prve vladavine Dalmacijom, radila na unapređenju ovdašnje pomorske trgovine koja je neophodna dalmatinskoj privredi i njenom prosperitetu,¹ ali za kratko vrijeme nije uspjela učiniti ništa na njejoj službenoj organizaciji.

Francuzi su (1806—1813) pridavali posebnu važnost toj grani privredne djelatnosti, pravilno ocjenjujući mogućnost korištenja geografskog položaja i ekonomske baze naše pokrajine. Zbog toga je i vrstavaju u prioritetnu sferu svojih interesa. Sam Napoleon je izjavio da budno pazi »nad osnovnim interesima svoje trgovine u Sredozemlju, na Jadranu i na Istoku.«² a generalni provizor Vicenzo Dandolo je naročito inzistirao na korištenju prirodnih dobara Dalmacije kojima ona obiluje.

Da bi trgovina bila pravilno usmjerena i odvijala se što intenzivnije u oba smjera, jednom rječju, da ne bi išla ranijim tokovima stihije, nego dapače doživjela što skoriju renesansu, francuske, a potom i austrijske vlasti nastoje na njejoj službenoj organizaciji. To se, međutim, moglo postići jedino postojanjem i djelovanjem posebnih, u tu svrhu namijenjenih institucija koje bi se brinule samo o tome kako unaprijediti trgovinu, kako onu na kopnu tako i onu prekomorsku.

II

Neposredno po dolasku Francuza, već 9. jula 1806. godine, na inicijativu provizura Dandola u Zadru osnovana je Središnja komisija za trgovinu (Commissione centrale di commercio). Na njenom čelu se nalazio Gabriel Petrović, dok su ostali članovi bili također sve poznati i iskusni zadarski trgovci, njih četiri.³ Dužnost te komisije bila je unapređenje trgovine u cijeloj Dalmaciji do Kleka. Dobivši osnovne instrukcije odmah je počela s radom. Koristeći se iskustvom Talijana »ubrzo je podastrla« provizorni plan za osnivanje eventualnih trgovačkih komora na spomenutom teritoriju,⁴ što joj je bilo stavljeno u zadatak prilikom inauguracije. Na žalost,

o tome nisu sačuvani arhivski izvori te nam nisu poznate pojedinosti.

Međutim, već u drugoj polovini 1806. god. susrećemo i u Splitu Komisiju za trgovinu kojoj je prvim predsjednikom bio Michele Grisogono, a od naredne godine Domenico Ferracini.⁵ Početkom 1807. godine osnovane su takve komisije u Šibeniku (predsjednik Božidar Semonić), Skradinu (pred. Mate Laborović), Makarskoj (pred. Jakov Ivanišević) i Drnišu (pred. Šime Petraković) a sve su bile podređene središnjici u Zadru.⁶ Sačinjavali su ih, kako smo vidjeli, predsjednik i još četiri člana, a bile su dužne voditi brigu o svemu što je u vezi s trgovinom i u svemu djelovati prema uputstvima središnjice.

Očita je činjenica da su gotovo sve Komisije osnivane, osim one u Drnišu, u primorskim mjestima, gdje je dolazila roba iz Bosne i prekomorskih zemalja i bila odatle ekspedirana morskim ili kopnenim putem. Možda je Dandolo mislio na neka naselja u kontinentalnom dijelu pokrajine kada je izjavio da bi slične ustanove trebalo osnivati u svakom »za to prikladnom mjestu.«⁷ No, prva konstatacija pokazuje da je prioritet pridavan primorju a po tome, rekli bismo, i pomorskoj trgovini.

Vjerojatno su sve te Komisije djelovale kroz čitav period francuske uprave našim krajevima. To se može pretpostaviti i prema činjenici da je 1808. godine izvršena rotacija članstva Središnje komisije kada je predsjednikom postao Julio Parma, dok su ostali članovi, osim Leopolda Dorčića, bili također svi zadarski Talijani.⁸ Moguće je pak da su one bile raspuštene kada su se počele osnivati trgovačke komore koje su stvarno preuzimale poslove njihove nadležnosti. Pomanjkanje vjerodostojnih podataka ostavlja nam samo mogućnost nagađanja.

I kasnije su austrijske vlasti pribjegavale praksi osnivanja i rada komisija kao sredstvu za unapređivanje trgovine u Monarhiji.⁹ Tako je Dvorska komisija za financije odobrila krajem 1831. godine, na traženje dalmatinskog guvernera, osnivanje Pokrajinske komisije za trgovinu sa sjedištem u Zadru (Commissione centrale di commercio) koja je stvarno započela s radom 4. augusta naredne godine. Nju je sačinjavalo pet sekcija, od kojih je svaka imala dva-tri redovna člana i nekoliko njihovih zamjenika, imenovao ih je guverner »iz redova istaknutih stručnjaka u pitanjima sveopće trgovine.«¹⁰ Nije nam poznato dokle je bila aktivna i kakav je bio efekt njena postojanja i djelovanja, što je bio slučaj i u pogledu spomenutih komisija u napoleonskoj epohi.

III

Kako sam već spomenuo, Središnja komisija za trgovinu u Zadru je već 1806. godine izradila plan za osnivanje trgovačkih komora u Dalmaciji, ali, koliko mi je poznato, u prvo vrijeme nije bila osnovana nijedna takva institucija. Tek dvije godine kasnije nailazimo vijesti o postojanju: jedne u Splitu, a dvije u južnoj Dalmaciji, u Dubrovniku i Kotoru. Naravno, takva aktivnost Francuza je razumljiva jer je poznato da su trgovačke komore (Chambre du commerce) upravo njihov »izum« i da su današnju ulogu obavljale još u napoleonsko doba.

Prema tvrdnji Josipa Onyszkiewieza¹¹ u Dubrovniku je Trgovačka komora osnovana neposredno po ukidanju Dubrovačke Republike, 1808. godine, kako bi mogla biti

nastavljena tradicija trgovačkih relacija dokrajčene Republike koja je svoj blistavi život zasnivala upravo na toj grani društvene djelatnosti. Zna se, međutim, jedino to da je prvim tajnikom bio Miho Skurić,¹² dok su ostale interesantne pojedinosti ostale, barem za sada, nepoznate.

Isti pisac donosi vijest da je u to vrijeme, valjda iste godine, osnovana Trgovačka komora i u Kotoru za područje Boke Kotorske,¹³ ali ni on ne raspolaže drugim podacima, te i ta tvrdnja ostaje bez izvorne potvrde. Poznajući raniju i tadašnju situaciju Boke sklon sam prihvatiti tu tvrdnju.

Nešto kasnije spominje se postojanje takve ustanove u Splitu. Naime, sredinom iste godine tadašnji vladin službeni list »Kraljski Dalmatin« govori o Trgovačkoj komori (Vieće vrhu trgovanja) u tom gradu, ali ujedno kaže da je zbog permanentne ratne opasnosti njena djelatnost bila neznatna,¹⁴ što bi moglo značiti da je ona već tada imala izvjesno iskustvo, odnosno da je bila osnovana još ranije. I u ovom slučaju ne raspolažemo nikakvim personalnim podacima, ali se može pretpostaviti da su članstvo komore tvorili neki iz plejade splitskih vještih trgovaca.

Poznato nam je da su Dalmatinci tada koristili iskustva Talijana u radu ovih institucija. U posljednje vrijeme francuske vladavine našim krajevima trgovačke komore su poslovale prema članu 7. dekreta Talijanskog kraljevstva od 27. jula 1811. godine, a sigurno je da su prestale postojati po odlasku Francuza, dvije godine kasnije.

Francusku upravu zamijenila je opet austrijska. Čim je 1816. godine u Beču bila utemeljena Dvorska komisija za trgovinu, u Dalmaciji se počelo raditi na obnovi trgovačkih komora. Poslije dugotrajne prepiske između ovdašnjih lokalnih vlasti i spomenute komisije pod konac iste godine u Dubrovniku je bila obnovljena takva ustanova, dok molbi Splitskana nije bilo udovoljeno.¹⁵ Vjerovatno je nešto kasnije bila obnovljena Trgovačka komora i u Kotoru, ali se ona u pokrajinskim šematizmima prvi put spominje tek 1841. godine¹⁶ kada je predsjednikom bio mjesni načelnik Urban Raffaelli.

Ove dvije komore djeluju svaka na svojem području sve do 1850. godine kada je ona u Dubrovniku preuzela jurisdikciju na cijelom tom području.¹⁷ Tada su, naime, ove dvije komore bile utjelovljene u jednu, ali su ipak imale posebne odbore, svaka za svoje područje.

Kao što sam već spomenuo, i splitski trgovci su već 1816. godine zahtijevali od viših vlasti uspostavljanje trgovačke komore odnosno jednog kolegijalnog tijela koje bi zastupalo njihove interese, ali do toga nije tada došlo.¹⁸ Na česte molbe Splitskana Pokrajinska vlada u Zadru je tek 1841. god. udovoljila tim traženjima i svojim dekretom od 13. januara dala pristanak za osnivanje Trgovačko-obrtničke komore. Prvim predsjednikom joj je bio tamošnji poznati trgovac Mihovil Tartaglia,¹⁹ a djelovala je na osnovu pravilnika koji je bio izrađen prema pravilima venecijanske komore.

Za vrijeme revolucionarnog vrenja, krajem 1848. godine, započeta je od bečkih vlasti akcija za osnivanje što većeg broja trgovačkih komora u Monarhiji. Ministarski savjet je urgirao za što skorije osnivanje takvih ustanova »in tutte le localita della Monarchia« kako bi se unaprijedila industrija i trgovina²⁰ koje su do tada bile sasvim zanemarene kao privredne grane. Kako su već postojale Trgovačke komore u Dubrovniku, Kotoru i Splitu, to je postojala objektivna potreba da se takva ustanova uspostavi još barem u Zadru za zadarsko i šibensko područje. Zato je Okružno poglavarstvo u Zadru povelu veću brigu o tome što je imalo pozitivnog efekta. Prema naredbi Ministarstva trgovine od 26. marta 1850. god. u Dalmaciji su čitavo područje mogle pokrivati tri trgovačke komore: u Zadru, Splitu i Dubrovniku (za dubrovačko i kotorsko okružje)²¹ Uskoro je bilo izvršeno konstituiranje i Trgovačke komore u Zadru te je započela s radom sredinom te godine.²²

Time je bila konačno upotpunjena mreža trgovačkih komora za cjelokupni teritorij pokrajine. One su sada brinule o plovidbi, brodogradnji i trgovini uopće. Ovakva mreža je zadržana sve do propasti Austro-Ugarske, čak i poslije.²³ Istina, one su kasnije doživljavale izvjesne organizacione promjene (1851, 1868, 1872) koje nisu bitno utjecale na način njihova kasnijeg poslovanja.

* * *

Postojanje spomenutih ustanova za vrijeme francuske uprave u Dalmaciji nije bilo naročito značajno jer je saveznička blokada paralizirala gotovo sve tadašnje pokušaje trgovačkih relacija preko mora, jedino je koristilo u pogledu trgovine s kopnenim zaleđem.

Međutim, Pokrajinska komisija za trgovinu i sve trgovačke komore učinile su mnogo na unapređenju usnule dalmatinske trgovine već u prvoj polovini prošlog stoljeća, a pogotovo u kasnijem periodu. Tome u prilog govori i činjenica da su mnoge evropske i druge države imale u to vrijeme svoje pomorsko-konzularne predstavnike radi trgovinske razmjene, što, uostalom, dokazuje i napredak vanjske kopnene i pomorske trgovine Dalmacije za druge austrijske vladavine. Odatle i zaključak da su ove ustanove izvršile svoju misiju ekonomskog napretka ove pokrajine.

BILJEŠKE:

- ¹ Grga Novak, Naše more, Zagreb 1932, str. 225—226
- ² Midhat Šamić, Francuski putopisci u Bosni na pragu XIX stoljeća i njihovi utisci o njoj, Sarajevo 1966, str. 58
- ³ Historijski arhiv u Zadru (HAZd), Spisi Generalnog providurstva, 1806. Tit. VII, rub. 2, br. 37
- ⁴ Kraljski Dalmatin za 1806, br. 1 i 4
- ⁵ HAZd, Spisi Generalnog providurstva, 1806. VII, rub 2, br. 3748; 1807. VII, rub. 2, br. 2554
- ⁶ Isto, 1807, br. 100, 151, 869
- ⁷ HAZd, Godišnji izvještaj gen. prov. Dandola za 1807, str. 53
- ⁸ HAZd, Spisi Gen. prov. za 1808. VII, rub. 2, br. 8512. Krajem 1809. god. spominje se na jednom mjestu (Kraljski Dalmatin za 1809, br. 38) Consiglio di commercio kao institucija koja se brine o interesima trgovaca Dalmacije, ali tome nema potvrde u suvremenim dokumentima. Stoga mislim da se to odnosi na Središnju komisiju za trgovinu i da ustanova pod spomenutim imenom nije postojala ili je možda bila u sklopu guverneralne administracije.
- ⁹ Godine 1816. u Beču je bila osnovana Dvorska komisija za izradu projekta za unapređenje industrije i trgovine, i bila, izgleda, ukinuta već 1824. godine. Možda je to učinjeno stoga što se htjelo izvršiti decentralizaciju u tom smislu.
- ¹⁰ Raccolta delle leggi ed ordinanze dell'anno 1832 per la Dalmazia, Zara 1832, str. 257—262. Između ostalog ona se brinula o napretku industrije kao važnom uslovu za izvozu trgovinu.
- ¹¹ Stota obljetnica Trgovačko-obrtničke komore u Dubrovniku, Dubrovnik 1908, str. 20. Nešto mladi izvori, oni iz 1816. god, pokazuju da je komora osnovana dekretom od 15. aprila 1811. god. i da su je sačinjavala osmorica najviđenijih trgovaca iz grada i okolice, naravno, radi prosperiteta trgovine). HAZd, Spisi Registrature Namjesništva za 1816, II, br. 19633
- ¹² J. Onyszkiewicz, c. d. str. 21
- ¹³ Isto, str. 26. Tada su postojali i trgovački sudovi (Tribunali di commercio) kao odjeljenja pri redovnim sudovima koji su rješavali sporove u trgovačkim stvarima na kopnu i moru (Vjekoslav Maistrović, Razvoj sudstva u Dalmaciji u XIX stoljeću, Zagreb 1959, str. 50
- ¹⁴ Kraljski Dalmatin za 1808, br. 27; Grga Novak, Povijest Splita, Split 1965, str. 44; Vodič kroz arhivsku gradu Historijskog arhiva u Splitu, sv. I, str. 85 (tipkano na pisaćem stroju).
- ¹⁵ HAZd, Spisi Registrature za 1816, II, br. 22563. No, prvi put se njen spomen javlja u službenim publikacijama dalmatinske vlade tek 1832. god, kada je predsjedničku dužnost obavljao Nikola Radelja (Almanacco della Dalmazia per l'anno 1832. Zadar 1832, str. 145). Onyszkiewicz pak misli da je tamošnja Trgovačka komora bila obnovljena tek 1816. godine (c. d. str. 22).
- ¹⁶ Schematismo dell'imperiale regio governo della Dalmazia per l'anno 1841, Zadar 1841, str. 97
- ¹⁷ J. Onyszkiewicz, c. d. str. 25
- ¹⁸ HAZd, Protokol Registrature za 1816, br. 7116; Vodič kroz arhivsku gradu, str. 85
- ¹⁹ Schematismo . . . per l'anno 1842, str. 106
- ²⁰ Gazzetta di Zara, 1849, br. 13
- ²¹ Sveobći državno-zakonski i vladin list za cesarevnu austrijsku za 1850, Beč 1850, dio I, str. 711—721
- ²² HAZd, Prot. Registrature za 1850, br. 10291, 11142. U to vrijeme je učinjen pokušaj osnivanja jednog trgovačkog društva u Zadru, ali, izgleda, nije bio nikad realiziran (Naučna biblioteka u Zadru, Rukopis br. 638)
- ²³ Ministarstvo trgovine je 1862. god. privremeno raspustilo Trgovačku komoru u Splitu zbog navodnih nezakonitih izbora odbornika, ali joj je uskoro dozvoljeno nastavljanje djelatnosti (J. Onyszkiewicz, c. d. str. 42)